

Leesexemplaar

© 2018, Koen Crul, Oetang en Pelckmans Pro
Pelckmans Pro maakt deel uit van Pelckmans uitgevers nv
www.pelckmansuitgevers.be
Brasschaatsteenweg 308, 2920 Kalmthout, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering. Informatie over kopieerrechten en de wetgeving met betrekking tot de reproductie vindt u op www.reprobel.be.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

Bij de samenstelling van *De kleine zeppelin* hebben wij teksten en illustraties ontleend waarvan wij de bron niet hebben kunnen achterhalen. Mogelijke rechthebbenden kunnen zich tot de uitgever wenden.

Omslagontwerp: Simon Vandekerckhove, Oetang bvba
Omslagbeeld: Maarten Janssen
Vormgeving: Studio Pelckmans uitgevers

D/2018/13955/20
ISBN 978 94 6337 126 1
NUR 150/846

pelckmanspro.be
pelckmanspro.nl

 [pelckmanspro](https://twitter.com/pelckmanspro)

© SABAM Belgium
p. 21: Mark Rothko – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 97: David Hockney – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 97: Maurice Denis – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 97, 117: Paul Klee – © SABAM Belgium 2018
p. 98: Meret Oppenheim – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 98: Henry Moore – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 98: Max Ernst – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 99: Roy Lichtenstein – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 99: Sol LeWitt – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 99: Ernst-Ludwig Kirchner – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 99, 101: Pablo Picasso – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 100: Alexander Calder – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 100: Salvador Dali – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 101: Henri Matisse – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 101: Luc Tuymans – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 101: Raoul De Keyser – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 102: Léon Spilliaert – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 102: Kumi Yamashita – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 104: Francis Goya – © SABAM Belgium 2018
p. 94, 104: Michelangelo – © SABAM Belgium 2018
p. 240: Jackson Pollock – © SABAM Belgium 2018
p. 293: Jack Vettriano – © SABAM Belgium 2018

Koen Crul
en Oetang

De kleine Zeppelin

Kunstzinnig
werken met
KLEUTERS

Pelckmans Pro

WOORD VOORAF

4Hoog is blij met aandacht voor kinderkunsten.

4Hoog is blij als er vanuit verschillende hoeken mee geïjverd wordt om kunst voor jonge kinderen au sérieux te nemen.

4Hoog is blij als dit niet alleen vanuit de cultuursector, maar ook vanuit het onderwijs komt.

4Hoog was dus ook blij toen Koen Crul vertelde over deze publicatie die leerkrachten (in spe) helpt en inspireert om muzische vorming meer aandacht te geven in de kleuterklas.

Iedereen heeft recht op schoonheid en ontroering hoe jonger je hiermee start, hoe rijker je leven wordt.

Daarom maken wij theater voor kinderen vanaf 3 jaar. Door het vertellen van verhalen, door mooie beelden te laten zien, door leuke muziek te laten horen en door het kind mee te nemen in een wereld van fantasie, herkenning, poëzie, surrealiteit en ontroering willen wij meer diepgang bieden aan kinderen in een wereld waarin er een hoge mate van verbroekeling en vluchtigheid heerst.

Wij proberen onze kleine toeschouwers ANDERS naar de realiteit te doen kijken. Een andere kijk op dat wat is, een kritische kijk die doet evolueren naar ... een schonere wereld misschien? Een beschaafdere wereld misschien?

Via theater tillen we kinderen naar een hoger niveau van denken en voelen. Want dat een mens, hoe klein ook, beter wordt van beter denken en beter voelen, staat buiten kijf. Het theater van 4Hoog geeft kinderen meer inzicht en maakt van hen rijkere mensjes die later hun nodige plaats en ruimte vinden in deze ingewikkelde wereld. Ze vormen een eigen mening en worden een 'rijker' persoon.

Daarom maken wij kunst voor kinderen, daarom cultiveren wij cultuur bij kleuters. Om ze te confronteren met dat wat een mens tot mens maakt. En daarom nemen we onze missie ook heel serieus.

Je moet je voor kleuters niet bukken, maar juist op je tenen gaan staan.

Het spreekwoord luidt: 'Een kinderhand is gauw gevuld.'

Kinderen vinden veel dingen leuk, zijn enthousiast, lachen graag, zingen mee, dansen snel en zijn makkelijk te plezieren.

De vraag is echter: waarmee wordt die kinderhand gevuld?

Daar ligt een belangrijke keuze. Vullen we het kleine handje met iets waarmee we zeker zullen scoren bij het kind? Stoppen we in die hand dat wat het kind allemaal al kent? Of nemen we wat risico en verrassen we, zodat het kind nieuwe dingen leert, nieuwe 'werelden' ontdekt?

4Hoog kiest 100% voor de ontdekking. En we hopen dat jij hetzelfde doet.

Want we weten dat wij als productiehuis deze klus niet alleen kunnen klaren. We reiken uiteraard de hand naar andere betekenisvolle mensen in een kinderleven. Ouders, maar zeker ook kleuterleerkrachten en opvoeders. Want kleuters leven altijd met fantasie en realiteit. Ze spelen, leren, onderzoeken, ervaren en absorberen constant, niet enkel in de theaterzaal maar ook in de klas, in de auto, thuis, in de winkel ...

Dus bij deze, beste kleuterleerkrachten (in spe), een warme oproep aan jullie allen om mee aan de kar van de kinderkunsten te trekken. Niet die één of twee keer wanneer jullie met de klas naar het theater gaan. Nee. Veel meer. Constant. In de klas. Op de speelplaats. Tijdens het middagmaal. Op toilet.

Want kunst is overal in verweven. Het is niet in één vakje te duwen. Kunst is altijd en alomtegenwoordig. Net zoals kansen tot groei en verrijking.

***Neem kinderen serieus,
neem kunst serieus,
en de wereld verandert.***

Lees dus dit boek. Gebruik het. Niet alleen in het ingeplande uurtje muzische vorming. Maar altijd en overal. Laat je inspireren door de kleuters. Kijk met hen mee naar de schoonheid van de wereld die ons omringt. Ga met hen in gesprek over wat hen raakt of boeit. Zie kunst als een essentieel onderdeel in de opvoeding van elk mensje.

En geniet van wat er dan gebeurt!

Frans Van der Aa en Katrien De Bruycker
4Hoog productiehuis kindertheater
www.4hoog.be

DANKWOORD

Na het verschijnen van de (grote) Zeppelin was er veel vraag naar een muzische didactiek voor kleuters. Hoe kunnen we de wereld van de kunsten ontvouwen voor jonge kinderen? Hoe stimuleren we kleuters om zich te uiten in beeld, muziek, drama, dans en media? Hoe ondersteunen we een creatief proces? Hoe stimuleren we de kunstzinnige ontwikkeling van jonge kinderen?

Dankzij veel gesprekken met leerkrachten, collega's en de oetangs Klaas De Roo, Simon Vandekerckhove en Maarten Soete kwamen we tot een interessant concept waarbij we sterk rekening hielden met de eigenheid van jonge kinderen: muzisch werken vanuit vier verschillende ingangen. Het kader werd versterkt vanuit de cultuur-in-de-spiegeltheorie, waarvan je een vertaling vindt in hoofdstuk 12. Kunst is verbeelden en verbeelding is de motor van het creatief proces.

Met deze zeppelin maak je een reis. In de voorverkenning hebben we al mooie landschappen mogen ontdekken, werelden waar kinderen zich volop creatief kunnen uiten. Plaatsen waar kleuters kunst ontdekken en waar hun verbeelding een plaats krijgt. Hopelijk kan je ook genieten van jouw reis.

Een zeppelin kan je niet alleen besturen. Daarvoor kreeg ik de hulp van verschillende collega's zoals Karolien Hamers, Hilde Michiels, Tom Ollieuz, Frauke Deschacht, An De Buck, Ann Christiaens, Wendy Pius, Tine Van de Broeck, Nancy Ver Elst, Steef Coorevits, Liesbeth Vermeersch, Tommy Vandendriessche, Fien Claerhout, Ines Vandoorne en Heidi Declercq.

Graag nog een bijzonder woord van dank voor de docenten en kunsteducatieve organisaties die beeldmateriaal ter beschikking hebben gesteld. Ook Lien, Floor, Imme en Zeb wil ik graag bedanken voor hun ondersteuning.

Met dit boek willen we het zoeken naar meer kwaliteit in muzische vorming en kunstzinnige oriëntatie ondersteunen zodat kleuters zich op cultureel en kunstzinnig vlak kunnen ontwikkelen.

Koen Crul
voorjaar 2018

INHOUD

DEEL 1 - INCHECKEN

Hoofdstuk 1 — Muzisch werken met kleuters	17
1 Situering. De kern van het muzisch werken	18
1.1 Een dubbel doel	18
1.2 Aandacht voor de kunsten	19
1.3 Aandacht voor expressie	19
1.4 De wisselwerking	20
1.5 Verbeelding	20
1.6 De domeinen	21
2 Muzisch doorheen de dag. Kansen tot muzische ontwikkeling	25
2.1 Ontwikkelkansen	25
2.2 Van onthaal tot afscheid	26
2.3 Klasinrichting	28
3 Vier basisvormen. Op verschillende manieren een muzisch leerproces ondersteunen	30
3.1 Vrije, open en gesloten opdrachten	30
3.2 Wie stuurt?	32
3.3 Muzisch vrij spel	36
3.4 Zelfstandige opdrachten	38
3.5 Gedeelde sturing	40
3.6 Sterke leerkrachtsturing	42
3.7 De verschillende vormen door elkaar heen	44
4 Enkele kernbegrippen. Belangrijke begrippen uit de kunstzinnige vorming	45
Hoofdstuk 2 — Muzisch groeien	51
1 Wat leren we? Muzische leereffecten	52
1.1 Muzische ontwikkeling	52
1.2 Muzische leereffecten	55
2 De muzische grondhouding. Een brede, open kijk op jezelf, de ander en de kunsten	62
2.1 De grondhouding onder de loep	62
2.2 Een muzische grondhouding stimuleren	63
3 Ontwikkelingsgericht kijken. Werken aan een positief groeiklimaat	65
3.1 Werken aan veiligheid en vrijheid	65
3.2 Ontwikkelingsgericht werken	68
4 De muzische leerkracht. Het muzisch leerproces ondersteunen	70
4.1 Een rijk muzisch aanbod voorzien	70
4.2 Interactie stimuleren tussen kinderen	71
4.3 Coachend begeleiden	71
4.4 Reflectie ondersteunen	73
4.5 Het modelgedrag van de leerkracht	74

DEEL 2 - OPSTIJGEN

Hoofdstuk 3 — Een onderwerp muzisch vertalen	79
1 Een betekenisvol onderwerp. Een onderwerp kiezen voor muzische activiteiten	80
1.1 Een onderwerp selecteren	80
1.2 Platgetreden paden	81
1.3 Geen thema	83

2 Een onderwerp verfijnen. Een onderwerp koppelen aan muzisch leren	84
2.1 Het onderwerp verfijnen	84
2.2 Een onderwerp vertalen in een domein	85
2.3 Een thema muzisch uitpluizen	86
3 Een rijk thematisch aanbod. Van onderwerp tot inspiratie en betekenisgeving	88
3.1 Het thema waarnemen	88
3.2 Van onderwerp tot betekenisgeving	89
Hoofdstuk 4 — Het domein beeld	93
1 De bouwstenen van beeld. Basisbegrippen uit het domein beeld	94
1.1 Een overzicht	94
1.2 Kleur	95
1.3 Textuur	97
1.4 Lijn	98
1.5 Ruimte	100
1.6 Vorm	101
1.7 Licht	102
1.8 Compositie	103
2 Werkvormen in beeld. Hoe kleuters zich beeldend uitdrukken	105
2.1 Een overzicht	105
2.2 Beeldspel	106
2.3 Tekenen en kleuren	106
2.4 Schilderen	107
2.5 Druktechnieken	108
2.6 Collage (knippen en plakken)	110
2.7 Plastische werkvormen	110
2.8 Ruimtelijk construeren	111
2.9 Textiele werkvormen	112
3 Combinaties in beeld. Werkvormen en bouwstenen samenbrengen	113
3.1 Kleur — beeldspel	113
3.2 Textuur — textielcollage	114
3.3 Lijn — tekenen met pandakrijt	114
3.4 Ruimte — constructie met papier/karton	115
3.5 Vorm — drukken	115
3.6 Licht — schilderen	116
3.7 Compositie — boetseren	117
Hoofdstuk 5 — Het domein muziek	119
1 De bouwstenen van muziek. Basisbegrippen uit het domein muziek	120
1.1 Een overzicht	120
1.2 Klankkleur	121
1.3 Tempo	122
1.4 Ritme	123
1.5 Dynamiek	125
1.6 Melodie	125
1.7 Samenklank	126
1.8 Structuur	127
2 Werkvormen in muziek. Hoe kleuters zich muzikaal uitdrukken	128
2.1 Een overzicht	128
2.2 Muziekspel	128
2.3 Muziek maken	129
2.4 Muziek ontwerpen	134
2.5 Muziek beleven door beweging	135

3 Combinaties. <i>Werkvormen en bouwstenen samenbrengen</i>	136
3.1 Klankkleur — muziekspel	136
3.2 Melodie — spelen met de stem	137
3.3 Structuur — muziek maken met instrumenten	138
3.4 Ritme — muziek ontwerpen (componeren)	139
3.5 Dynamiek — partituur ontwerpen	139
3.6 Tempo — klankverhaal	140
3.7 Samenklank — geluidsdecor	141
Hoofdstuk 6 — Het domein drama	143
1 De bouwstenen van drama. <i>Basisbegrippen uit het domein drama</i>	144
1.1 Een overzicht	144
1.2 Rol	145
1.3 Handeling en taal	146
1.4 Ruimte	147
1.5 Structuur	148
1.6 Tijd	149
1.7 Samenspel	150
2 Dramawerkvormen. <i>Hoe kleuters zich kunnen uiten in dramatisch spel</i>	151
2.1 Een overzicht	151
2.2 Dramaspel	152
2.3 Drama met materialen	153
2.4 Verbale spelvormen	156
2.5 Non-verbale spelvormen	158
3 Combinaties in drama. <i>Hoe werkvormen en bouwstenen op elkaar inspelen</i>	161
3.1 Rol — dramaspel	161
3.2 Handeling en taal — afspreekspel	162
3.3 Ruimte — leerkracht in rol	162
3.4 Structuur — tableau vivant	163
3.5 Tijd — mime	164
3.6 Samenspel — poppenspel	165
Hoofdstuk 7 — Het domein dans	167
1 De bouwstenen van dans. <i>Basisbegrippen uit het domein dans</i>	168
1.1 Een overzicht	168
1.2 Tijd	169
1.3 Vorm	169
1.4 Kracht	170
1.5 Relatie	171
1.6 Ruimte	172
1.7 Structuur	172
2 Danswerkvormen. <i>Hoe kleuters zich uiten in dans</i>	174
2.1 Een overzicht	174
2.2 Dansspel	175
2.3 Creatieve dans	176
2.4 Gestructureerde dans	178
2.5 Dans ontwerpen	179
3 Combinaties in dans. <i>Een mix van werkvormen en bouwstenen</i>	181
3.1 Tijd — dansimprovisatie	181
3.2 Vorm — dansexpressie	182
3.3 Kracht — dansverhaal	182
3.4 Ruimte — dansspel	183
3.5 Relatie — bewegingsreeks	184
3.6 Structuur — kinderdans	185

Hoofdstuk 8 — Het domein media	187
1 De bouwstenen van media. Basisbegrippen uit het domein media	188
1.1 Een overzicht	188
1.2 Kader	189
1.3 Effecten	191
1.4 Ordening	192
2 Werkvormen in media. Hoe kleuters zich met media uitdrukken	194
2.1 Een overzicht	194
2.2 Mediaspel	195
2.3 Projectie	195
2.4 Fotografie	196
2.5 Audio	196
2.6 Video	197
2.7 Mediabeschouwen	197
3 Mediacombinaties. Werkvormen en bouwstenen samenbrengen	198
3.1 Kader — mediaspel	198
3.2 Effect — projectie	199
3.3 Ordening — fotografie	199
3.4 Kader — fotografie	200
3.5 Effect — audio	201
3.6 Ordening — video	201

DEEL 3 - VAREN

Hoofdstuk 9 — Concepten	205
1 Het concept. Het basisidee voor een muzische activiteit	206
1.1 De conceptschijf	206
1.2 Voorbeelden van concepten in de vier basisvormen	208
1.3 Het nut van concepten	210
2 Concepten samenstellen. Strategieën om tot concepten te komen	213
2.1 Een concept samenstellen	213
2.2 Hoe maak je een conceptschijf vanuit de muzische noden van de kinderen?	215
2.3 Hoe stel je een concept samen vanuit een bestaande activiteit?	216
2.4 Hoe stel je een concept samen vanuit een inspiratiebron?	216
2.5 Hoe stel je een concept samen vanuit een leeg blad?	218
2.6 Nog enkele tips	220
3 Van concept naar de doelen. Doelen bepalen voor een muzische activiteit	223
3.1 Het grondhoudingsdoel	223
3.2 De leerplandoelen	224
3.3 De concrete lesdoelen	227
Hoofdstuk 10 — Procesgericht ontwerpen	229
1 Het creatief proces. De basis voor een muzisch proces	230
1.1 Vier fasen	230
1.2 Inleiding	230
1.3 De verkenning en het onderzoek	232
1.4 De verwerking en vormgeving	233
1.5 Het terugblikken	234
1.6 Het creatief proces in de vier basisvormen	235
2 Kijken naar kunst. Muzisch beschouwen met jonge kinderen	236
2.1 Beschouwen en creëren	236
2.2 Het beschouwend gesprek	237
2.3 Actief beschouwen	241

3	Muzisch vrij spel ontwerpen. <i>Muzisch spontaan spel ondersteunen</i>	244
3.1	Wanneer kies je muzisch vrij spel?	244
3.2	Muzisch vrij spel organiseren	244
3.3	Muzisch vrij spel begeleiden	246
3.4	Vrij spel in beeld, muziek, drama, dans en media	247
3.5	Vrij spel ontwerpen	252
4	Zelfstandige opdrachten ontwerpen. <i>Muzische werkplekken</i>	255
4.1	Wanneer kies je zelfstandig werk?	255
4.2	De eigenheid van zelfstandige opdrachten	255
4.3	Zelfstandige opdrachten in beeld, muziek, drama, dans en media	257
4.4	Zelfstandige muzische opdrachten ontwerpen	263
5	Activiteiten met gedeelde sturing ontwerpen. <i>Open activiteiten ontwerpen</i>	266
5.1	Wanneer kies je voor gedeelde sturing?	266
5.2	Gedeelde sturing	266
5.3	Activiteiten ontwerpen met gedeelde sturing	268
5.4	Een voorbeeld van gedeelde sturing in drama: leerkracht in rol	270
5.5	Een voorbeeld van gedeelde sturing in dans: het dansverhaal	273
5.6	Een voorbeeld van gedeelde sturing in muziek: muzikale uitdagingen	276
6	Gestuurde activiteiten ontwerpen. <i>Activiteiten met sterke sturing bedenken</i>	278
6.1	Wanneer kies je gestuurde activiteiten?	278
6.2	De sleutel: de eindopdracht	278
6.3	De structuur van een gestuurde activiteit	279
6.4	Een activiteit opbouwen	282
6.5	Een voorbeeld van een gestuurde activiteit in beeld	284

Hoofdstuk 11 — Integratie **287**

1	Integratievormen. <i>Drie manieren om geïntegreerd te werken</i>	288
1.1	Het nut van geïntegreerd werken	288
1.2	Dubbele doelen	289
1.3	Drie vormen van integratie	290
1.4	Ondersteunende en gelijkwaardige integratie	291
2	Geïntegreerd werken. <i>Integratie in muzische vorming</i>	292
2.1	Integratie vanuit een inspiratiebron	292
2.2	Twee domeinen met elkaar integreren	298
2.3	Integratie met een ander leerdomein	302

DEEL 4 - LANDEN

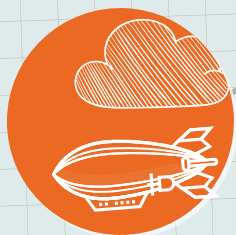
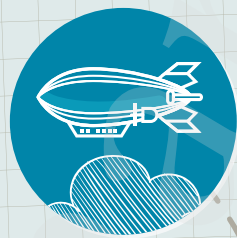
Hoofdstuk 12 — Breed muzisch werken **309**

1	Differentiëren in muzische opdrachten. <i>Op maat van alle kinderen</i>	310
1.1	De beginsituatie	310
1.2	Taalontwikkeling en muzische vorming	310
1.3	Een opdracht eenvoudiger of uitdagender maken	312
1.4	Differentiëren in muzische vorming	313
1.5	Een creatief proces coachen	315
2	Breed muzisch werken. <i>Muzische kansen zien</i>	319
2.1	Op verschillende manieren	319
2.2	Muzische activiteiten: in alle maten en soorten	320
2.3	Planning en toeval	322
3	Kleuters en cultuur. <i>Kunst- en cultuurbeleving met jonge kinderen</i>	325
3.1	Cultuur in de spiegel	325
3.2	Kunst en cultuur, vier principes	331
3.3	(Voor het eerst) naar een culturele activiteit	335

4	Klasdoorbrekend werken. <i>Muzisch werken op schoolniveau</i>	339
4.1	Muzisch werken met meerdere klassen	339
4.2	Een muzisch project voor jonge kinderen	340
5	Een muzisch schoolklimaat. <i>Het muzische zichtbaar en voelbaar maken op school</i>	346
5.1	Het kunstzinnige zichtbaar maken	346
5.2	Het kunstzinnige voelbaar maken	349
5.3	Het schoolfeest	350
Hoofdstuk 13 — Ontwikkeling in kaart		355
1	Groeilijnen voor jonge kinderen. <i>Een leerlijn in het muzisch werken</i>	356
1.1	Contexten creëren	356
1.2	Verticale en concentrische leerlijnen	357
1.3	Groeilijnen	358
2	Reflecteren met kleuters. <i>Op korte en lange termijn terugblikken</i>	360
2.1	Reflecteren en vragen stellen	360
2.2	Waarover kan je reflecteren?	364
2.3	Methodieken om reflectie te ondersteunen	366
2.4	Het kleuterportfolio	369
2.5	Verschillende modellen	370
3	Communiceren over de muzische ontwikkeling. <i>De kunstzinnige groei verwoorden</i>	372
3.1	Evalueren van muzische vorming	372
3.2	Wat evalueren?	374
3.3	Hoe verloopt het evaluatieproces?	375
3.4	Informatie verzamelen: observeren van muzisch gedrag	375
3.5	Informatie beoordelen: vanuit de kerndoelen	377
3.6	Informatie communiceren: rapporteren	377
3.7	Als slot nog wat ideeën voor muzische activiteiten	378
EXTRA - UITCHECKEN		
Hoofdstuk 14 — Inspiratie		385
1	Ordering per thema	386
2	Ordering per domein en basisvorm	388
3	Begrippenlijst	396
4	Literatuurlijst	397

Leeseachemphar

DEEL 1 - INCHECKEN

Heb je zin om een heerlijke vlucht te maken in de kleine zeppelin? Je ticket ligt klaar. Heb je je bagage mee? Voor we opstijgen kijken we nog even op de kaart. We stippelen de route uit. We weten graag waarheen we vliegen en hoe de reis zal verlopen. Inchecken!

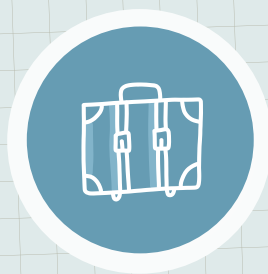
Hoofdstuk 1 — Muzisch werken met kleuters

Het eerste hoofdstuk start met de vraag wat muzisch werken inhoudt. Je verkent een aantal kernbegrippen en verschillende manieren om de muzische ontwikkeling te ondersteunen. Zo werk je aan een visie op goede muzische vorming.

Hoofdstuk 2 — Muzisch groeien

In het tweede hoofdstuk ga je dieper in op de leerkanalen die in kunstzinnige vorming verweven zitten. Je ontdekt wat de muzische grondhouding is en hoe kinderen hun creativiteit ontplooiën. Het hoofdstuk eindigt met de kenmerken van een muzische leerkracht.

We maken dus een boeiende tocht over het muzisch landschap. Ben je er klaar voor? We vertrekken.

HOOFDSTUK 1

Muzisch werken met kleuters

Het eerste hoofdstuk start met de visie op muzisch werken. Wat is muzisch werken nu eigenlijk en waarom is het zo belangrijk bij jonge kinderen? Je ontdekt verschillende manieren om de muzische ontwikkeling te ondersteunen. Aan de hand van verschillende praktijkvoorbeelden merk je wat muzische vorming inhoudt. Op het eind van het hoofdstuk verken je een aantal kernbegrippen zodat je de terminologie correct kan hanteren.

Na dit hoofdstuk kan je

- verwoorden dat **muzische vorming** een samenspel is tussen zich expressief uiten en het beleven van de kunsten.
- de verschillende **muzische domeinen** benoemen.
- verschillende voorbeelden geven van muzisch werken in het **verloop van een dag**.
- de **vier verschillende vormen** van muzisch werken met jonge kinderen benoemen en die illustreren aan de hand van concrete situaties.
- een **aantal kernbegrippen** in een context hanteren zoals creativiteit, werkvormen ...

Inhoudstafel

1. Situering, <i>De kern van het muzisch werken</i>	18
2. Muzisch werken doorheen de dag, <i>Kansen tot muzische ontwikkeling</i>	25
3. Vier basisvormen, <i>Op verschillende manieren een muzisch leerproces ondersteunen</i>	30
4. Enkele kernbegrippen, <i>Belangrijke begrippen uit de kunstzinnige vorming</i>	45

1. SITUERING

De kern van het muzisch werken

Waarover gaat muzische vorming? Wat is de essentie van de muzische ontwikkeling? Kunnen we die ontwikkeling zien los van andere ontwikkelingen? Ja en nee.

Nee, kinderen ontwikkelen zich als geheel, niet in allerlei onderdelen.

Ja, we kunnen een deel van die ontwikkeling onder de loep nemen.

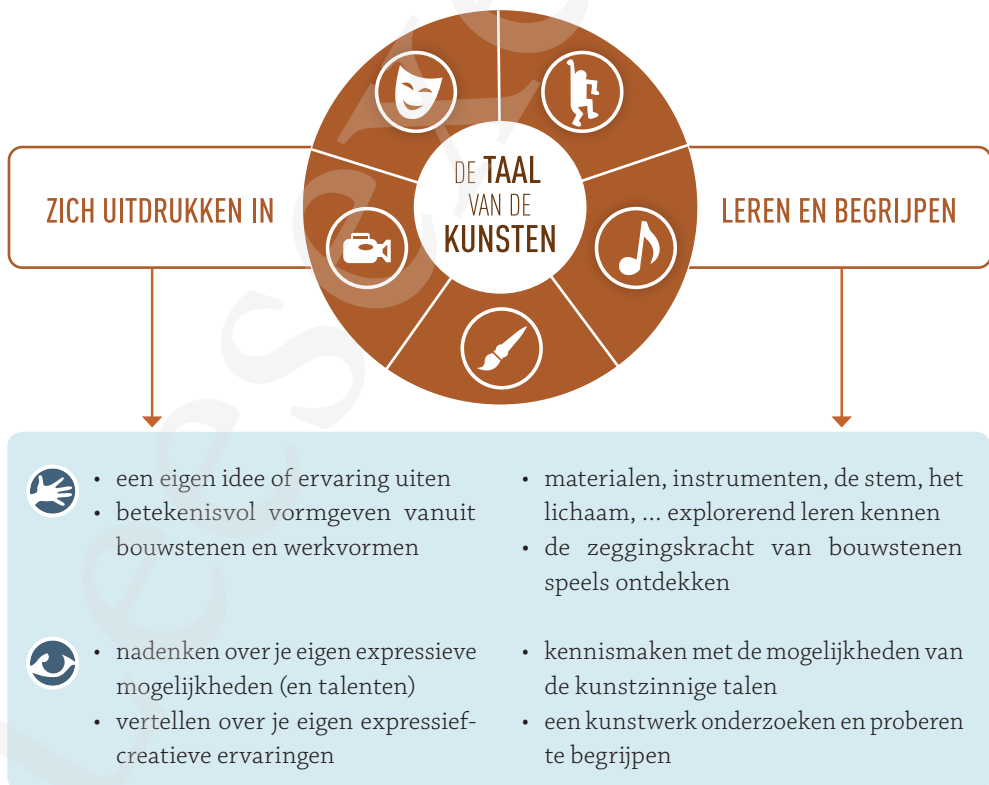
Als we willen spreken over **muzische vorming** of **kunstzinnige oriëntatie**

moeten we een heldere afbakening maken, ook al weten we dat er wat overlapping is met andere ontwikkelgebieden zoals taalontwikkeling en denkontwikkeling. In dit stuk krijg je een heldere beschrijving en ontdek je de essentie van het muzisch werken.

1.1 Een dubbel doel

Een deel van de ontwikkeling noemt men de muzische of kunstzinnige ontwikkeling, in Nederland spreekt men van *kunstzinnige oriëntatie*. In muzische vorming streven we een dubbel, vrij ambitieus doel na. Enerzijds willen we dat kinderen zich **expressief uitdrukken** in de kunstzinnige talen (domeinen), anderzijds willen we dat ze kennismaken met **de wereld van de kunsten**.

Of met andere woorden: muzische vorming gaat over expressie en kunst.

1.2 Aandacht voor de kunsten

In muzische vorming of kunstzinnige oriëntatie komen jonge kinderen op een speelse en onderzoekende manier in contact met de rijke wereld van de kunsten. Kunst als doel. Ze ontdekken de wereld van muziek, beeldende kunsten, theater, media en dans door ernaar te kijken en erover te praten. Dit noemen we beschouwen (van kunst).

Jonge kinderen experimenteren ook zelf met kunst. Ze doen op hun manier aan artistiek onderzoek, ze proberen technieken uit die kunstenaars ook hanteren en onderzoeken de kunstzinnige begrippen. Dit noemen we creëren.

*met allerlei attributen een
personage vormgeven*

*zelf experimenteren
met kleuren*

*onderzoeken hoe je
een ritme kan spelen*

Op die manier ontsluit je de kunstzinnige wereld voor jonge kinderen.

1.3 Aandacht voor expressie

Het ander kerndoel is kunst als middel. Kleuters leren zich uitdrukken met materialen en instrumenten, hun lichaam en stem. Ze geven betekenis aan wat hen bezighoudt en zoeken naar een vormgeving, net zoals kunstenaars. Door middel van de kunstzinnige domeinen drama, media, beeld, muziek en dans uiten ze eigen ideeën, ervaringen en gevoelens. Ze bekijken hun werk en reflecteren erover. Voor de allerjongsten, de peuters, gebeurt dit vooral door het explorerend beleven van materialen.

In dit proces zit zowel het creëren als het beschouwen.

1.4 De wisselwerking

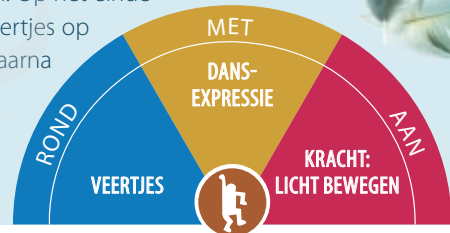
Het samenspel tussen expressie en het kunstzinnige is erg belangrijk. Door kennis te maken met een aantal basisbegrippen uit de kunsten, door gericht waar te nemen hoe kunstenaars zich uiten, krijgen de kinderen steeds meer tools om zich zelf krachtiger uit te drukken. Anderzijds, hoe meer ze zelf ervaren, beleven en experimenteren, hoe meer ze de uitdagingen van kunstenaars en de kunsten zullen begrijpen.

Daarom zorgen we ervoor dat in het onderwijsaanbod **het samenspel** aan bod komt. Het mag geen artistieke vorming worden met enkel de nadruk op (het technische van) de kunsten maar het mag ook niet vervallen in vrijblijvend amusement (enkel plezier beleven). Geen expressie zonder de kunsten en geen kunsten zonder expressie. Dat wil niet zeggen dat je in elke activiteit kunst moet beschouwen, wel dat je bewust met kunst en expressie bezig bent.

Kunst als middel om zichzelf uit te drukken en kunst als doel, het leren kennen van de kunsten.

DANS Dansen met veertjes

Kinderen bewegen met veertjes, ze blazen eerst de veertjes van hun hand in de lucht. Daarna vangen ze de dwarrelende veertjes op met het hoofd, een voet, ... In de kern van de les onderzoeken ze hoe ze onzichtbare veertjes de lucht in kunnen blazen en hoe ze die kunnen opvangen. Net zoals echte dansers maken ze lichte bewegingen. De leerkracht toont enkele foto's van dansers die licht bewegen. Op het einde danst de helft van de klas met de onzichtbare veertjes op muziek terwijl de andere helft van de klas kijkt. Daarna wisselen ze.

In heel eenvoudige activiteiten kan je dit samenspel toepassen, zowel in het waarnemen (beschouwen) als het creatief werken (creëren).

1.5 Verbeelding

Muzisch werken heeft ook veel met **verbeelding** te maken. Kunstenaars zetten hun verbeelding in om zich uit te drukken. Maar ook kinderen ver-beeld-en hun beleving van de werkelijkheid, al dan niet bewust. Muzische vorming wil zowel in het beschouwen als in het creatief werken die verbeelding aan bod laten komen.

Verbeelding en waarnemen (beschouwen)

Kinderen kunnen zelf interpretaties geven aan een beeldend werk. Ze maken associaties die bij iedereen anders kunnen zijn.

Aisha bekijkt samen met andere kinderen een werk van Rothko. “De zon huilt”, zegt ze. “Nee”, reageert Menno, “de zon is aan het slapen, met een dekentje.”

Kunst nodigt ons uit om erover te denken, het zet onze verbeelding in gang. En dat is goed ook. Daarom kiezen we voor werk waar er ‘lege plekken’ aanwezig zijn, waar kinderen eigen betekenis aan kunnen geven. Voorstellingen en beeldende werken hebben ook een gelaagdheid, waarbij er meerdere interpretaties mogelijk zijn. Iemand die ouder is, zal bijvoorbeeld andere accenten leggen in de waarneming. Voorstellingen die al helemaal ‘ingevuld’ zijn of afbeeldingen waar er staat wat er staat en waar de betekenis helemaal vastligt, zijn minder interessant. Ook in muziek, dans, poëzie ... zijn de ‘lege plekken’ interessant. Niet alles hoeft ingevuld te zijn, dat doen de kinderen zelf wel.

Verbeelding en creatief werken (creëren)

Kinderen kunnen zelf een betekenis geven aan hun werk. Ze interpreteren de opdracht of prikkel en geven er op een eigen manier vorm aan.

We dansen alsof we op de maan zijn. Juf Elke zet de muziek aan. Quinten en Ahmed zetten grote stappen, Malika ligt op de vloer met de armen in de lucht en Ayko zwaait met de armen traag op en neer.

Creatieve opdrachten nodigen ons uit om op een eigen manier vorm te geven. Daarom mogen opdrachten meerduidig zijn, zonder één vast antwoord. Je eigen antwoord, daar komt het op aan. Open opdrachten waar meerdere interpretaties mogelijk zijn nodigen uit om er creatief mee om te gaan.

1.6 De domeinen

Muzisch werken doe je in vijf domeinen: beeld, drama, dans, muziek en media. Dit kan in veel combinaties.

Beeld

In het domein beeld drukken jonge kinderen zich uit met **materialen**. Dit kan zowel in het platte vlak (tweedimensionaal) als in de ruimte (driedimensionaal). Ze ontdekken de mogelijkheden van papier, klei, krijt en verf om eigen ideeën vorm te geven (expressie). Ze maken kennis met de beeldende kunst zoals schilderkunst of beeldhouwkunst, maar ook architectuur en installaties. Ze verkennen de beeldbouwstenen waarmee kunstenaars zich uitdrukken (de kunsten).

Muziek

In muziek verkennen de kinderen de boeiende **klankenwereld**. Ze zingen, spelen met instrumenten, luisteren naar allerlei geluiden ... Ze onderzoeken wat je allemaal met klanken kan doen en hoe je je met klank kan uitdrukken (expressie).

Daarnaast krijgen ze de kans om verschillende muziekgenres te ontdekken, bekijken en beluisteren ze instrumenten, en maken op hun niveau kennis met de muziektaal. Ze beluisteren het werk van componisten en reageren erop (de kunsten).

Drama

Drama is de wereld van theater. De kinderen ontdekken hoe ze met hun **lichaam en stem** hun verbeelding kunnen weergeven. Via poppenspel, fantatiespel, improvisatie en allerlei andere dramawerkvormen doen ze alsof ze iemand anders zijn, ergens anders zijn of iets anders beleven (expressie).

Net zoals in de andere domeinen zullen ze ook theater beleven, zowel op school als erbuiten. Op die manier ontdekken ze hoe acteurs, toneelschrijvers, scenografen en regisseurs een nieuwe wereld creëren (de kunsten).

Dans

Soms gebruikt men de term *beweging*, maar in een kunstzinnige context spreken we liever van dans. Daarmee leggen we – net zoals in de andere domeinen – de link met de kunstvorm, in dit geval: dans. Denk bij dans niet alleen aan dansspasjes in gestructureerde dansen (bijvoorbeeld volksdans), maar vooral aan het creatief vormgeven met je lichaam. De kinderen onderzoeken in dans hoe ze verschillende bewegingen kunnen maken en hoe ze daarmee kunnen communiceren (expressie).

Daarnaast verkennen ze de wereld van dans. Dansers geven betekenis door middel van bewust vormgegeven bewegingen van het lichaam (de kunsten).

Het verschil tussen drama en dans?

Drama is doen alsof met je stem en lichaam, het is toneelspelen. Vaak door concrete handelingen in een verbeelde wereld. *Sofie speelt alsof ze wandelt met de hond aan de leiband. Kom, Snuffie!*

Dans is bewegen met het lichaam. Soms heel concreet, maar vaak zijn de bewegingen wat abstracter. In dans hoef je de concrete beweging niet meer te herkennen. Muziek is daarbij een goede ondersteuning. Sofie beweegt met haar arm alsof er iets aan trekt, de arm gaat naar boven, maakt rondjes, net alsof haar arm een eigen leven leidt. Arme Sofie.

Media

Media is een complex begrip. In muzische vorming focussen we op de kunstzinnige benadering in de audiovisuele kunsten: foto, video, audio en dergelijke. De kinderen ontdekken hoe je je via (digitale) media kan uitdrukken (expressie).

De kinderen maken kennis met audiovisuele kunsten – zoals fotografie, film en video – en geluidskunst (audio). Op die manier ervaren ze hoe kunstenaars hun mediaboodschap weergeven (de kunsten).

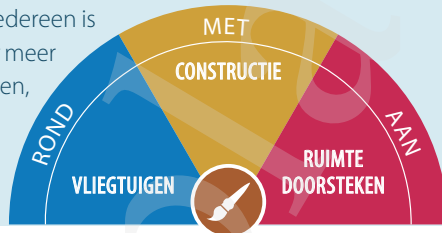
Allerlei combinaties

Bij jonge kinderen bieden we de domeinen niet enkel afzonderlijk aan. Vaak maken we allerlei combinaties, zoals muziek beleven via bewegingen of theater met een zelfgemaakt hoofddeksel. Zowel het verkennen van de afzonderlijke domeinen als het combineren van domeinen zijn zinvol.

We gaan vliegen. Juf Trees wil in het thema 'vliegen' met de kinderen een vliegtuig bouwen. Ze heeft daarvoor lange gele elektriciteitsbuizen meegebracht en witte doeken. Ze wil met de kinderen een beeldende constructie ontwerpen vanuit de fantasie. Tijdens de week hebben ze al heel wat dingen gedaan rond het thema, vandaag dus een beeldende verwerking. Na het gesprekje over vliegen, daagt ze de kinderen uit om allemaal op een stoel te zitten en te doen alsof ze de piloot zijn. Ze starten de motor (sputter, sputter) en gaan de hoogte in. Trees vliegt mee maar moet snel een duiklanding maken. "Ons vliegtuig moet beter, hoe kunnen we dat doen?" vraagt ze aan de kinderen. Met de pvc-buizen maken ze vleugels aan de stoel, hier en daar ook een staartje. Opnieuw spelen ze piloot en vliegen ze in het rond. Na de landing vraagt Trees of ze ook een groot vliegtuig kunnen maken waar veel mensen op kunnen. Nu komen ook de doeken van pas, de plakband is een handige manier om de buizen met elkaar en met de stoelen te verbinden. Daarna is er de testvlucht, een van de kleuters is piloot en daar gaan ze opnieuw de lucht in ...

BEELD Vliegtuigen

De kinderen starten met het bekijken van allerlei eenpersoonsvliegtuigen. Daarna kiezen ze een stoel uit en bewegen ze alsof ze in een vliegtuig zitten. De kinderen bespreken de kenmerken van een vliegtuig en hoe ze dit eenvoudig kunnen maken van hun stoel. Daarna spelen ze opnieuw in het vliegtuig, iedereen is piloot. Ten slotte maken ze een groot vliegtuig waar meer kinderen in kunnen. Hiervoor gebruiken ze pvc-buizen, doeken, plakband en materiaal uit de klas.

Hier is het doel een beeldende constructie bouwen, met heel wat drama als ondersteuning.

2. MUZISCH DOORHEEN DE DAG

Kansen tot muzische ontwikkeling

Muzische vorming komt regelmatig aan bod in het weekprogramma. In verschillende activiteiten ontdekken de kinderen allerlei mogelijkheden om zich uit te drukken. Naast de activiteiten kan je ook in de dagelijkse omgang heel wat prikkels aanbieden die de muzische ontwikkeling van jonge kinderen kunnen stimuleren. Hier ontdek je hoe je het muzische in alledaagse ontmoetingen kan integreren.

2.1 Ontwikkelkansen

Je kan maar muzisch groeien als je kansen krijgt om het muzische tot ontwikkeling te brengen. Die ontwikkeling stopt niet aan de schoolpoort: ook in de vrije tijd (thuis, bij de grootouders, bij vriendjes, op vakantie, op het speelplein ...) dienen er zich situaties aan waarin kinderen zich muzisch kunnen uiten of in contact komen met de kunsten. Een liedje op de radio, samen naar het theater, een animatiefilm op de televisie, het slaapmuziekje van de baby ...

In het onderwijs zoeken we naar contexten, situaties waarin het muzische zinvol aan bod kan komen. We geven de kinderen ontwikkelingskansen door drie succesfactoren:

- veel en rijke muzische ervaringen laten beleven
- in diverse omstandigheden het muzische aan bod laten komen
- stimulerend werken en positief kijken naar de ontwikkeling

Vele en rijke muzische ervaringen

De kinderen ontdekken de wereld van de kunsten en verkennen mogelijkheden om zich creatief uit te drukken. Deze ervaringen moet je regelmatig en gevarieerd aanbieden. Bij jongere kinderen mag je een zelfde of gelijkaardige activiteit gerust herhalen. Het opzet is dat de kinderen alle muzische kunstvormen beleven en ontdekken, niet alleen het beeldende. Een evenwicht tussen die domeinen is belangrijk. Op die manier kunnen kinderen ontdekken welke kunstzinnige taal hen het meest ligt en hoe ze zich kunnen uitdrukken in drama, dans, beeld, muziek en media. In het uitwerken van een thema onderzoek je hoe je de kunsten kan betrekken.

Daarnaast voorziet de leerkracht ook variatie, door een combinatie aan werkvormen, onderwerpen en bouwstenen kan je duizenden combinaties maken. In hoofdstuk 9 komt dit uitgebreid aan bod.

Emma, een derdejaars in de opleiding kleuteronderwijs stelt haar weekoverzicht op. Ze denkt eraan om in de loop van de week te dansen, muziek te maken, beeldend te werken, maar ook drama en media te integreren. Ze heeft een leuk thema bedacht: takken en stokken. Vanuit dit materiaal wil ze veel muzische experimenteeransen bieden. Ze heeft een hoekenwerk voorzien en verschillende activiteiten met groepjes kinderen. Ze heeft al heel wat ideeën, nu nog even ordenen in het overzicht.

In diverse omstandigheden

Niet alleen in muzische activiteiten, maar ook tijdens andere momenten kan je muzische prikkels aanbieden. Net zoals thuis vind je heel wat kansen om je muzisch uit te drukken: een verhaal voor het slapengaan, spontaan tekenen, een liedje ... In het dagverloop zijn er heel wat momenten waarop je dit (spontaan) kan integreren in het klasgebeuren. Wat verderop lees je hoe je het muzische een plaats kan geven in de dagelijkse werking van de klas.

Amira werkt al enkele jaren in het kleuteronderwijs en start elke dag met de onthaalkring. Tijdens het onthaal bespreekt ze het dagverloop en luistert ze naar de verhalen van de kinderen. Ze vindt het fijn om die verhalen improviserend te verwerken in een liedje of een verhaal. De kinderen vinden het supergrappig zichzelf in een liedje of verhaal te herkennen. "Weet je wie graag taartjes snoept, het is Bas met een neus vol slagroom."

Stimulerend werken

De leerkracht doet ertoe. Die zal niet alleen de kansen tot muzisch groeien creëren, maar dit ook sterk ondersteunen. Door gerichte impulsen en communicatie zorgt ze ervoor dat het een leerervaring wordt. Daarom is het aangewezen om met een positieve blik naar de muzische ontwikkeling te kijken. Op het eind van hoofdstuk 2 merk je het belang op van een stimulerende aanpak van de leerkracht.

Meester Marc werkt met de allerkleinsten. Hij probeert zijn klas niet te vol te zetten, af en toe verdwijnen er materialen uit de hoeken maar soms voegt hij ook nieuwe materialen toe. Hij zorgt voor veel herhaling in het aanbod. Dat vinden zijn kinderen fijn. In de namiddag voorziet hij tijd om mee te spelen met de kinderen in de dramahoek. Hij zorgt ervoor dat de kinderen zelf met ideeën komen en pikt erop in. Geen nieuwe input, alleen inspelen op wat de kinderen aanbrengen.

2.2 Van onthaal tot afscheid

Wanneer komt muzische vorming in de weekplanning voor? Dat kan je zelf bepalen. Je moet alleen voor evenwicht zorgen.

Je kan het muzische de hele dag lang laten doorsijpelen, want muzisch bezig zijn is niet zomaar wat opsmuk, het zorgt voor een fijne sfeer in de groep. Je kan in het hele dagverloop kleine of grote interventies doen waarin muzische prikkels aanwezig zijn.

In het onthaal

De kinderen zitten in de klas. Emma heeft haar ukelele mee en begint te zingen. Het liedje dat ze gisteren geleerd hebben. Sommige kinderen doen meteen enthousiast mee. Ondertussen komen er nog enkele laatkomers in de kring. "Het is vandaag een bijzondere dag, een muziekdag", zegt Emma. De hele week staat in het thema van muziek. "Daarom dacht ik om alles te zingen: het weer, de kalender ... Wat voor weer is het vandaag?" begint Emma en kijkt Jip aan. Jip zingt aarzelend "er is zon." "Welke dag zijn we vandaag?" De kinderen komen langzamerhand los en reageren zingend op de vragen van de juf.

Sfeerschepping

De kinderen komen samen in de klas en zitten gezellig op de stoelen in de kring. Na het korte ochtendritueel verdwijnt juf Els even uit de klas. Ze komt terug binnen en gaat zitten. Sommige kleuters proesten van het lachen. "Juf, je haar!" "Hoezo", vraagt Els. "Je haar is anders!", brullen enkele kinderen. "Ja, ik dacht, ik doe mijn haar eens helemaal anders." Op haar hoofd staat een grote zwarte krullenbol. Ze staat recht en gaat naar de spiegel. "Mooi, niet?", reageert ze. "Zouden jullie ook wel eens je haar helemaal anders willen? Waarom hebben we eigenlijk haar?" Er ontstaat een fijn gesprekje over haar. "Deze week zullen we allerlei dingen leren over haar." Ze verdwijnt weer en komt snel terug, nu met blond lang haar.

Een sfeerschepping kan op verschillende manieren. Het is fijn om de kinderen mee te nemen in het thema. Dat kan door een personage te spelen (drama), een lied te brengen (muziek), te bewegen (dans), door een filmpje of foto's te tonen (media) of door een beeldende creatie (beeld).

Opruimen

Op het einde van de dag moet er opgeruimd worden, de kinderen zetten alle spulletjes op de plaats waar ze horen. De bouwhoek wordt opgeruimd, de boekenhoek wordt netjes gemaakt, het materiaal van de activiteit zetten ze aan de kant. Tijdens het opruimen zet juf Emma een muziekje op, 'Duet for noses' van Fay Lowski. Dat is een grappig muziekje en erg herkenbaar. De eerste keer dat ze het beluisterd hebben, nam Ellen een neusfluitje mee om te laten zien waar het geluid vandaan kwam. De kinderen zijn het zo gewoon, van zodra het muziekje begint, start het opruimen.

Opruimen hoeft geen karwei te zijn. Met een achtergrondmuziekje weten de kinderen dat het tijd is om op te ruimen en hoeft je dat niet te blijven herhalen.

Naar buiten trekken, verplaatsen

De kinderen zijn gewoon om in een treintje naar buiten te gaan maar het thema is 'lekker water'. De leerkracht stelt voor om te doen alsof ze in bootjes zitten en te roeien tot aan de buitendeur. Dat sluit goed aan bij het thema. De kinderen spelen roeiers, dat hadden ze daarnet ook gedaan in de dansactiviteit. Op de speelplaats zie je nog kinderen verder roeien ...

Als het kan is het leuk om verplaatsingen een creatieve toets te geven.

Spullen onder de stoel

In de klas van Amanda hebben alle kinderen een eigen portret aan hun stoel, zo weten ze waar ze hun spullen mogen leggen, onder hun stoel. Het is geen gedrukt symbool maar eigen werk, een zelfportret van de kinderen, netjes gelamineerd. Handig, dan weet je meteen waar jouw plekje is in de kring.

De kring is een belangrijke ontmoetingsplaats voor jonge kinderen. Het is fijn om dit groepsgebeuren via muzische impulsen te ondersteunen. Er zijn nog heel wat mogelijkheden om dit te doen.

2.3 Klasinrichting

Flexibele klas

De inrichting van de klas is erg belangrijk. Je moet voldoende plaats voorzien voor het beeldend, muzikaal, dramatisch en dansend werken. Zowel om activiteiten met de hele groep uit te voeren als om in kleine groepjes (hoeken) aan het werk te kunnen.

Je hebt plaats nodig om bijvoorbeeld te bouwen, te schilderen en te tekenen, of te boetseren. Tafels zijn handig, maar voor grotere constructies is wat meer plaats aangewezen. Voor de andere domeinen is een open plaats in de klas waar je volop kan bewegen en spelen noodzakelijk. De klas mag dus niet volgestouwd staan met tafels en stoelen. Voorzie een centrale ruimte waar je vlot kan bewegen en spelen. Als je steeds de klas moet herschikken om drama en dans aan bod te laten komen of als je steeds moet uitwijken naar een andere ruimte, kan het gebeuren dat je de activiteit schrappt of inperkt.

Juf Nancy heeft een klas met verplaatsbare tafels en stoelen. "De tafels verplaatsen doen de kinderen zelf", zegt Nancy als ik de wielen opmerk aan de tafels. "Als het nodig is, dan hebben we hier veel plaats om te dansen en te bewegen. Ik vind het belangrijk dat een klas multifunctioneel is." De muren zijn van baksteen en de ruimte is vrij sober ingericht. "Ik probeer het niet te druk te maken in de klas, werken in dezelfde tinten zorgt voor rust, zowel voor mezelf als voor de kinderen." Ik kijk rond en zie inderdaad geen schreeuwerige kleuren. "Ik probeer ook niet te veel op te hangen", vult Nancy aan, "enkel waarmee we bezig zijn. Ik fotografeer veel en de foto's komen op de website." Langs de muren staan veel kasten met kleine schuiven. "Hier kiezen de kinderen het materiaal dat ze nodig hebben. Enkel de dozen waar letters (woorden) op staan, moeten ze vragen, de rest nemen ze zelf."

Loose parts

Niet alleen de klasinrichting, maar ook de keuze van het materiaal is bepalend. Kies materiaal waarmee je veel kanten uit kan, dat kinderen steeds uitdaagt om het op een andere manier in te zetten. Geen materiaal waarmee je maar één ding kan, maar multifunctioneel materiaal dat je voor veel doeleinden kan inzetten.

Maak een verzameling met **loose parts**. Dat zijn losse onderdelen zoals kurken, knopen, touw, blokjes, houten rondjes, elastiekjes, friscostokjes, veertjes, knikkers, metalen ringen, dopjes, kralen in verschillende maten en kleuren ... Het wordt ook 'losse onderdelen' of 'open eindmateriaal' genoemd.

Het zijn losse, gemakkelijk te verplaatsen materialen die op zich nergens echt toe dienen maar die kinderen kunnen gebruiken in hun spel. Verzamel ze in overzichtelijke bakken.

Een kurk wordt met enkele punaises een auto, met een friscostokje een vliegtuig, het plastic zakje een parachute, de knopen de lichtjes van de luchthaven.

3. VIER BASISVORMEN

Op verschillende manieren een muzisch leerproces ondersteunen

Muzische vorming kan op verschillende manieren aan bod komen in het onderwijs aan jonge kinderen. In de klas krijgen de kleuters in vier basisvormen kansen om betekenisvolle ervaringen op te doen binnen muzische vorming. Om die indeling goed te onderbouwen lees je eerst iets over vrije, open en gesloten opdrachten en over de mate van sturing. Daarna komen de vier basisvormen aan bod.

3.1 Vrije, open en gesloten opdrachten

Tijdens muzische activiteiten bieden we *creatieve ruimte* aan kinderen, dat is eigen aan het muzisch werken. In grote lijnen kunnen we drie soorten opdrachten onderscheiden:

- vrije opdrachten
- open opdrachten of invulopdrachten
- gesloten opdrachten

Een **vrije opdracht** is erg ruim en biedt weinig houvast. De kinderen bepalen zelf wat ze precies doen en hoe ze het aanpakken. Ze krijgen een kleine prikkel waarmee ze zelfstandig aan de slag gaan.

In het thema 'op mijn hoofd' voorziet juf Maité een beeldhoek. Ze biedt brooddeeg aan en enkele spullen zoals een lookpers, stokjes en foto's van gekke kapsels. Met het materiaal mogen ze vrij werken, er is verder geen opdracht.

Bij een **open opdracht of invulopdracht** vraag je invulling van de leerlingen. Aan de hand van een opdracht lok je creativiteit en eigen inbreng uit. De interactie tussen leerkracht en de kinderen speelt hier een belangrijke rol.

We maken de scheve toren van Doza. De kinderen bouwen een hoge, scheve toren met allerlei kartonnen dozen. De toren mag niet omvallen maar ze mag niet helemaal recht zijn.

Je onderzoekt met de kinderen hoe je muziek kan maken met ballonnen. Op het einde maak je een kort stukje met allerlei ballonnengeluiden met een van de kinderen als dirigent.

Bij een **gesloten opdracht** is er maar één oplossing mogelijk. Je laat geen of zeer weinig invulling van de kinderen toe.

De leerkracht leert de kinderen een goeiemorgenliedje aan. Ze moeten dit zo goed mogelijk meezingen.

De kinderen leren vandaag de poortjesdans. Met twee maken ze een poortje waar de andere kinderen doorheen gaan. Een muzikje geeft aan wanneer ze het poortje moeten maken.

Vrije, open en gesloten opdrachten vormen eigenlijk een lijn, een continuüm waarbij je steeds meer afbakt of richting geeft. Je kan een opdracht of idee meer open of meer gesloten aanbieden.

VAN EEN OPEN OPDRACHT NAAR EEN MEER GESLOTEN OPDRACHT:

open: Je wil een theaterstukje bedenken op basis van een verzonnen sprookje.

meer gesloten: We maken een nieuw sprookje door twee bestaande sprookjes te combineren, Hans en Grietje en Roodkapje.

VAN EEN GESLOTEN OPDRACHT NAAR EEN MEER OPEN OPDRACHT:

gesloten: Je wil een hoedje maken uit papier, je kan tonen hoe je het hoedje moet plooien, de kinderen doen het na.

meer open: Je kan ook samen met de kinderen onderzoeken hoe je een papieren hoedje kan maken, beginnend met een papieren band om je hoofd.

Gesloten, open of vrij, elke soort opdracht heeft voordelen. Het is van belang om ze op het juiste moment aan te bieden. In de loop van een opdracht kan je ook opschuiven, van weinig naar meer invulling (om een opdracht open te trekken), of omgekeerd, van veel naar minder invulling (omdat een opdracht te moeilijk is, omdat de inspiratie op is, ...).

- Vrije opdrachten zijn erg interessant om eigen initiatief en ideeën alle kansen te geven.
- Open opdrachten stimuleren de creativiteit omdat er een evenwicht is tussen ruimte voor eigen invulling en voldoende begrenzing.
- Gesloten opdrachten zijn erg bruikbaar bij de opwarming (bewegingen nadoen) of om technische aspecten te oefenen (een danspas aanleren).

	VOORDEEL	NADEEL
VRIJE OPDRACHT Bv. Speel met de verkleedspullen van de kok en de brandweerman.	Geeft heel veel ruimte voor eigen initiatief. Je kan veel richtingen uit.	Je krijgt weinig houvast omdat je vrij mag kiezen wat je doet. Het doel is soms moeilijker vast te leggen.
OPEN OPDRACHT Bv. Speel twee personages met de verkleedspullen: de kok en de brandweerman. De kok roept de brandweerman.	Geeft door openheid en begrenzing ruimte aan de creativiteit.	Je moet hier binnen de lijnen van de aangegeven opdracht werken.
GESLOTEN OPDRACHT Bv. Volg het verhaal zo exact mogelijk: de keuken staat in brand, de kok roept de brandweerman om hulp.	Geeft duidelijkheid aan de kinderen. Je hoeft (op dit moment) nog niet creatief te zijn. Goed als opwarming en eerder technische oefeningen.	Er is slechts één oplossing mogelijk, iedereen doet hetzelfde. Deze opdracht laat dus weinig creativiteit toe.

In muzische vorming werken we het meest met **open opdrachten**, we willen immers de creativiteit van de kinderen alle kansen geven. Daarnaast kan je ook gebruikmaken van gesloten en vrije opdrachten, naargelang het doel dat je wenst te bereiken.

3.2 Wie stuurt?

Stel je voor dat je kapitein bent van een schip en je wil dat de scheepsmaatjes ook leren de koers te bepalen. Dan kan je verschillende strategieën aanwenden:

- Je zegt stap voor stap hoe ze dat moeten doen: eerst neem je de zeekaart, daarna kijk je op het kompas, ... De scheepsmaatjes voeren uit wat jij vraagt. Hier stuurt de kapitein het leerproces van de scheepsmaatjes.
- Je laat ze zelf zoeken hoe ze dit kunnen aanpakken, dan leren ze uit hun eigen ervaringen. Hier werkt de kapitein zelfsturend.

Sturing heeft te maken met wie het proces bepaalt. Wie geeft aan hoe je de uitdaging aanpakt? Het leerproces kan zelfsturend zijn (bepaal zelf de weg) of gestuurd (ik help je de weg vinden). Hier zijn ook veel tussenwegen (ik help je een beetje, ik zet je op weg).

Alle vormen zijn interessant omdat ze aansluiten bij de manier van leren van jonge kinderen: zelfontdekkend, soms met ondersteuning, soms niet.

Dit inzicht kan je ook vertalen naar soorten (muzische) activiteiten. In grote lijnen kan je **vier vormen** onderscheiden. Meestal staan ze op zich, maar ze kunnen ook in elkaar overlopen. De mate van sturing is het criterium voor zowel begeleide als zelfstandige opdrachten.

kinderen gaan
ZELFSTANDIG
aan de slag

HOE
WERKEN?

kinderen gaan
BEGELEID
aan de slag

muzisch vrij spel

- impulsen vanuit speel-zones, materiaal aanbod,...
- bepalen zelf het verloop
- soms is er een vrije opdracht

activiteit met gedeelde sturing

- samenspel en wisselwerking kinderen - leerkracht
- ruimte voor inbreng en initiatief vanuit open opdracht

zelfstandige muzische opdrachten

- eenvoudige open-concrete opdracht
- kinderen bepalen zelf het verloop of het verloop wordt vastgelegd vanuit opdrachtformulering

activiteit met leerkrachtsturing

- leerkracht neemt kinderen mee in stappen van activiteit
- open-concrete eindopdracht
- in het proces kunnen ook eerder gesloten opdrachten voorkomen

sturing neemt toe vanuit opdracht

sturing neemt toe vanuit
begeleiding en opdracht

Een voorbeeld in vier vormen: drama – experimenteren met schaduwtheater

HOE
WERKEN?

kinderen gaan
ZELFSTANDIG
aan de slag

De kinderen krijgen **geen**
opdracht, ze experimenteren
spontaan met de schaduwen.

**muzisch
vrij spel**

Er hangt een lamp en een doek. De kinderen mogen vrij spelen met schaduwen op het doek.

**zelfstandige
muzische opdrachten**

In de hoek is een opstelling met een overheadprojector. De kinderen krijgen foto's van allerlei schaduwen van figuren en materialen. Doel is om dieren te maken.

sturing neemt toe vanuit opdracht

De kinderen krijgen een **open**
opdracht, dieren maken. Ze bepalen
zelf hoe ze dit aanpakken.

kinderen gaan
BEGELEID
aan de slag

De kinderen krijgen een bewust **vage, open** opdracht.
De leerkracht maakt keuzes op basis van de **inbreng**
van de kinderen.

activiteit met gedeelde sturing

Samen met de leerkracht experimenteren de kinderen met schaduwen. Daarna bedenken ze samen hoe ze dieren kunnen maken en hoe ze kunnen bewegen.

activiteit met leerkrachtsturing

Experiment met schaduwtheater, we maken met onze handen verschillende dieren die uit de toverhoed (karton) verschijnen.

De laatste opdracht is **open en duidelijk afgebakend**.
De leerkracht bepaalt de **stappen** in het proces.

sturing neemt toe vanuit
begeleiding en opdracht

Je krijgt bij elke basisvorm een voorbeeld per muzisch domein. In hoofdstuk 10 lees je meer over het ontwerpen in deze vier basisvormen.

3.3 Muzisch vrij spel

Kleuters ontdekken de wereld op een speelse manier. Spelen is immers hun manier van zijn. In het vrij spel kiezen de kinderen helemaal zelf wat ze ondernemen. Uiteraard kan je dat een beetje sturen door een gericht materiaal- en omgevingsaanbod. Voor de rest is er geen opdracht. De kinderen krijgen de kans om zelf het verloop van het spel te bepalen, net zoals in het spontaan spel. Hier is nauwelijks sturing van de leerkracht: het is een zelfstandige activiteit van kleuters waarin ze volop initiatief nemen en keuzes maken.

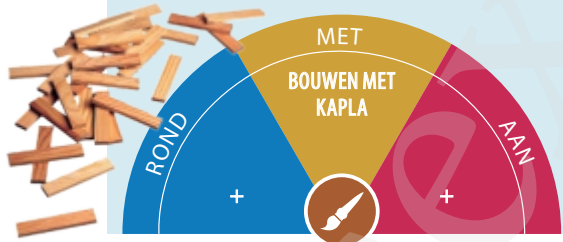

BEELD Kaplablokken

De kinderen mogen zelf kiezen wat ze willen bouwen, er ligt een grote bak kaplablokken klaar en daar mogen ze allerlei constructies mee maken. Wat ze maken, hoe ze dat doen, bepalen ze volledig zelf.

Muzische leerkansen:

mogelijkheden van materialen ontdekken • bereid zijn te experimenteren • een eigen idee vormgeven

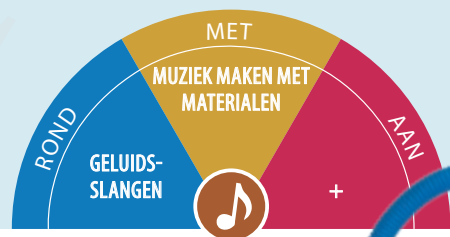

MUZIEK Geluidsslang

De kinderen krijgen een hoop zwaai-slingers die geluid maken, je kan er ook met een stokje op ritsen. Hier hoop je dat de kinderen op zoek gaan naar geluiden maar ze mogen uiteindelijk zelf kiezen welke richting het uitgaat.

Muzische leerkansen:

speeltechniek onderzoeken • ontdekken hoe je variatie in het geluid kan verkrijgen • respectvol omgaan met het materiaal

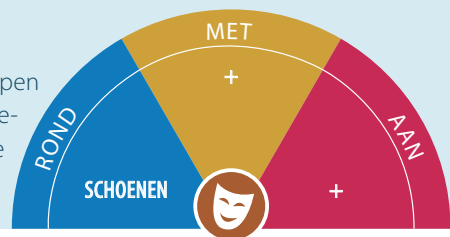

DRAMA Schoenen

Een hoop schoenen aanbieden waarmee ze zich kunnen verkleden en waarmee ze kunnen rondstappen.

Muzische leerkansen:

onderzoeken hoe je met de schoenen kan stappen • je houding/beweging aanpassen aan de schoenen die je aanhebt • materiaal uitkiezen en ermee experimenteren

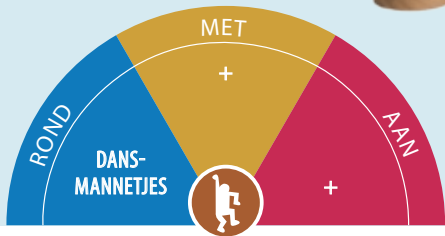

DANS Houten mannetjes

De kinderen krijgen houten dansmannetjes die ze in allerlei houdingen kunnen zetten.

Muzische leerkanalen:

houdingen ontdekken • vormen maken met het lichaam • openstaan voor nieuwe ervaringen

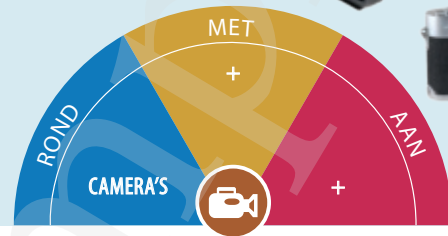

MEDIA Oude camera's

De kinderen spelen met oude, afgedankte foto- en videocamera's.

Muzische leerkanalen:

media-instrumenten ontdekken • nadenken hoe je beelden maakt • door een lens kijken om een beeld te maken

De taak van de kleuter in zelfsturing is: het verloop van het spel bepalen, keuzes maken, initiatief nemen.

De taak van de leerkracht is:

- impulsen voorzien om tot muzisch spelen te komen, verschillende ruimtes voorzien met uitnodigend materiaal waardoor spontaan spel kan ontstaan
- het organiseren van het vrij spelen, afspraken maken om het spel van iedereen mogelijk te maken, organiseren wie waar zal spelen
- zo nodig impulsen geven (om tot een idee te komen)

De valkuil is te veel willen ingrijpen in het vrij spel. Laat de kinderen gerust vrij spelen en vertrouw erop dat ze zelf aan het spelend leren zijn. Het doel bepalen de kinderen zelf.

3.4 Zelfstandige opdrachten

In het zelfstandig muzisch werken krijgen de leerlingen een open opdracht. Ze kiezen zelf het verloop van het zelfstandig spel. Hier is een beperkte sturing van de leerkracht. Het is een zelfstandige activiteit van de kleuter waarmee ze vanuit de opdracht aan het werk gaan. De leerkracht moet een rijke omgeving voorzien met duidelijke impulsen, zodat de kinderen tot muzische beleving komen. Soms kan je ook meer sturing aanbieden in de vorm van een stappenplan. In het vrij spel is er geen opdracht en spelen de kinderen vanuit eigen drive, bij de zelfstandige opdrachten is er een opgegeven opdracht waaraan de kleuters werken.

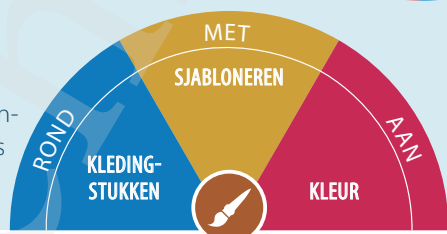

BEELD Drukken

Werken met druktechnieken – de leerlingen krijgen een roller en verf en allerlei materialen om afdrucken mee te maken. Ze onderzoeken hoe ze kleuren kunnen combineren in een afdruk. Het thema waarin ze werken is: wat zit er in je klerkast? De sjablonen waarmee ze werken zijn allerlei kledingstukken.

Muzische leerkanen

onderzoeken hoe en hoeveel verf je moet aanbrengen • kleuren kiezen en combineren • netjes werken met het materiaal

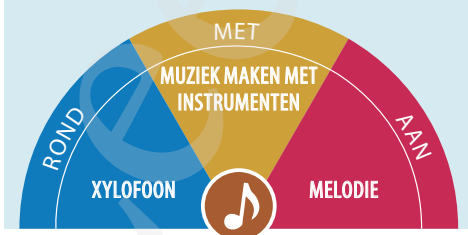

MUZIEK Regenboogxylofoon

De regenboogxylofoon ontdekken, ze krijgen een eenvoudige speelpartituur met kleuren. Hierop proberen ze het melodietje te herkennen.

Muzische leerkanen:

speeltechniek verkennen • melodie (laag en hoog) onderzoeken • respectvol omgaan met het materiaal

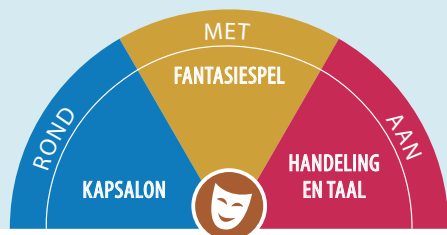

DRAMA Het kapsalon

De kinderen spelen in het kapsalon, ze doen alsof ze bij de kapper zijn. In het kapsalon liggen spiegels, kammen en borstels, pruiken, speldjes ...

Muzische leerkanen:

verschillende personages spelen en de woordenschat gebruiken uit het thema • doen alsof (haar knippen) • attributen gebruiken om spel te ondersteunen

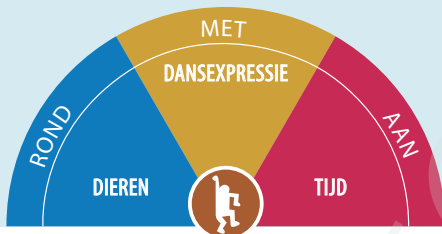

DANS Dierenfeest

De kleuters dansen alsof ze dieren zijn die naar het dierenfeest gaan. Ze kiezen elk een dier (kaartje) en bewegen als dit dier op muziek. Ze leggen een weg af langs verschillende 'hindernissen': traag door het water, traag over de smalle plank, snel onder de poort en snel over de berg. Ze hebben reeds in de klas gedanst als dieren.

Muzische leerkanzen:

dierenbewegingen omzetten in dans • snel en traag bewegen • verbeelding gebruiken

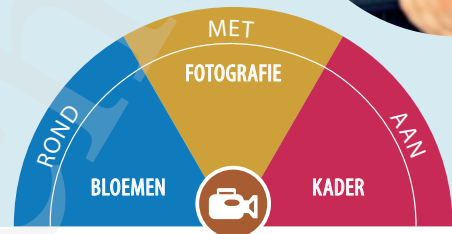

MEDIA Detailfoto's

Er staan verschillende bloemen en planten in de mediahoek. De kinderen maken een detailfoto van een bloem of plant. Ze bekijken eerst allerlei detailfoto's.

Muzische leerkanzen:

een close-up nemen door dichterbij of verder van het object te staan • de camera vastpakken en een foto maken • de foto bekijken en beoordelen

De taak van de kleuter in het zelfstandig spel is: weten wat de opdracht is, het verloop van de activiteit bepalen, zelfstandig of in kleine groepjes werken.

De taak van de leerkracht is:

- boeiende hoekenopdrachten voorzien om tot muzische beleving te komen
- het organiseren van het hoekenwerk met de nodige afspraken
- inspelen op de kinderen zodat ze in de richting van het vooropgezette doel werken

3.5 Gedeelde sturing

In de gedeelde sturing is het opzet om met veel inbreng van de kinderen tot expressie te komen. De leerkracht geeft een beginpunt en een richting aan. De kinderen krijgen een aandeel in het verloop van de activiteit. De leerkracht speelt waar mogelijk in op de ideeën van de kinderen.

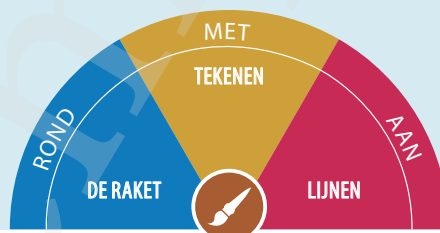

BEELD De raket

De kinderen tekenen lijnen bij een opstijgende raket, de kinderen kunnen uit vier soorten materiaal kiezen om die lijnen te maken. Het start met een verhaaltje van Rocky de raket die de mensen graag wil verrassen. Hij wil geen vieze rook en vuur uit zijn onderkant laten komen maar een kleurrijk lijnenspel. Hebben de kinderen ideeën om hem te helpen?

Muzische leerkanen:

- verschillende lijnsoorten ontdekken
- gebruikmaken van verschillende materialen (wasco, inkt, ...) in diverse kleuren
- verbeelding gebruiken

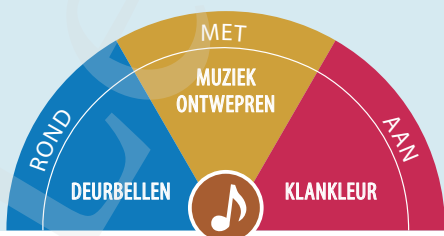

MUZIEK De deurbel

De leerkracht zorgt voor een actieve waarneming van deurbellen. Daarna volgen enkele opdrachtjes met de klankstaven en metalen en houten klanken. Op het einde komt de vraag "wat zou een fijne deurbelklank kunnen zijn voor verschillende personages?" (mensen en dieren, eventueel ook fantasiefiguren)

Muzische leerkanen:

- nagaan welke klank een deurbel maakt
- experimenteren met verschillende klankkleuren
- muzikale verbeelding gebruiken

DRAMA Elmer

De kinderen spelen het verhaal van Elmer na met poppen. Ze frissen het verhaal nog eens op met korte opdrachtjes. Daarna zoeken ze een plek in de klas waar ze het verhaal kunnen spelen. De kinderen kiezen hoe ze het verhaal in beeld brengen. De leerkracht neemt foto's.

Muzische leerkanen:

- het verloop van het verhaal weergeven
- de ruimte gebruiken in het spel
- eigen invulling geven aan het verhaal

